

Козаки – не простаки

Виховна година – прес-конференція

- Мета: - формування в учнів громадянської ідентичності, розуміння єдності й цілісності України, усвідомлення особистої відповідальності за долю держави, українського народу та процеси становлення України як єдиної політичної нації;
- виховувати в учнів почуття патріотизму, людяності, любові до своєї Батьківщини;
 - розвивати в учнів зацікавленість та бажання перегортати сторінки історичного минулого українського народу;
 - закладати у свідомості учнів підвалини неупередженого ставлення до національної історії та культури;
 - формувати у свідомості учнів розуміння того, що без аналізу та усвідомлення уроків минулого не може бути світлого та чистого майбутнього;
 - формувати національно-патріотичні почуття учнівської молоді.

Підготував
Кириченко Віктор Анатолійович,
класний керівник групи 4

ОБЛАДНАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДУ

Захід бажано проводити у залі національної символіки. У разі відсутності такої сцени слід оформити у жовто-блакитних тонах. Чільне місце на сцені повинен займати малий Герб України та Державний прапор України.

Організовується літературна та фотовиставка за тематикою заходу, оформлюється фотогалерея “Українське козацтво в образотворчому мистецтві”, “Твої, Україно, герої, твої, Україно, сини”.

По ходу використовуються технічні засоби для демонстрації відеозаписів, слайдів тощо, музичний супровід заходу.

СЦЕНАРІЙ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

Вчитель Козаччина завжди була і залишається актуальною темою української історії.

Вперше на українських землях козаки згадуються 1489 року. З початком існування козацтво було надійним захисником краю від татар, а пізніше й турків. Військова майстерність козаків, сміливі походи проти турків і татар сприяли наростанню їхнього авторитету та популярності на міжнародній арені, що свідчило про те, що Україна в особі козацтва створила окрему військову і політичну силу, яка об’єктивно відіграла прогресивну роль, гальмуючи турецько-татарську експансію, зменшуючи її масштаби й інтенсивність.

На екран проектується відеокліп “Козацький марш”.

Під час декламування поезії музика притишується, а потім знову наростає.

Читець В сиву – сиву давнину
Козаки йшли на війну,
Бо на рідну Україну
Сунулися без упину
Ляхи, турки та татари,
Москалі та яничари.
Щоб палить сади і хати,
Щоб людей в неволю гнати.
Козаки скликають раду:
- Не буде ворогу пощади!
Вірні коні рвуться в битву,
Крешуть іскри з-під копита.
За чарівний спів дівочий,
За спокійні дні та ночі –
Шаблі весело дзвенять,
Вражі голови летять.
І на морі, і в степах
Наганяли вони страх,
Бо найкращі вояки –
Запорозькі козаки!
І не буде переводу
Українському народу
Доки із глибин сторіч
Долина козацький клич.

Юлія Теменко

Учитель. У духовному і політичному житті, у численних походах і боях українське козацтво створило самобутнє військове мистецтво, виявило високий вишкіл як на суходолі, так і на воді.

Сьогоднішня наша розмова – про військове мистецтво козаків. З вершини сьогодення воно може здаватися примітивним чи авантюрним. А на той час козаки не мали собі рівних у всіх сферах військової діяльності.

Так у чому ж полягало військове мистецтво козаків?

На це й ряд інших питань ми сьогодні повинні дати відповідь. Для цього на нашу зустріч ми запросили експертів: військового історика, дослідника історії єдиноборств, психолога.

Експерти займають місця за окремим столом.

Учитель Як ви вже зрозуміли, перше питання, яке виносить для обговорення - основи військового мистецтва козаків. І тому я надаю слово військовому історику. Прошу.

Військовий історик Козацьке військо формувалося за добровільним принципом.

Основним родом військ була піхота. В той час її вважали найкращою в Європі, а польський магнат Яків Собеський, який спостерігав дії козацької піхоти у Хотинській війні 1621 р., назвав її найсильнішою в світі.

Під час бою козаки-піхотинці шикувались у три шеренги. Стреляла тільки перша лава, друга подавала, а третя заряджала рушницю. У кожного козака було по дві рушницю або мушкета та пара пістолів, котрі вони носили за поясом. Використовувала козака піхота і гармати. Але добре оснащена нападною зброєю, вона не визнавала особистого захисного озброєння (лат, шоломів, щитів). Через те непомірно зростало значення таких факторів війни, як людська сила, доблесть, жертвність, універсальність.

Козак однаково добре воював і на суші, і на морі. Особливості запорізької військової тактики - постійні, але недовготривалі походи, блискавичні напади, засідки й інші хитрощі. Домінувала винахідливість, уміння вийти зі скрутного становища: "не той козак, що поборов, а той, що вивернувся".

Військова майстерність козаків вироблялася в умовах рівнинної степової місцевості. Тому вони застосовували такий вид бойового порядку, як табір. Рухомий табір з возів мав вигляд прямокутника, що по зовнішніх боках мав гармати, а біля возів ішли готові до бою козаки з вогнепальною зброєю в руках. Все спішене військо йшло між возами, а в самому центрі вели коней. Передній і задній боки прикривала кіннота. При зупинці передня і задня сторони табору замикалися возами. Якщо передбачалася довготривала оборона табору, то колеса возів вкопувалися у землю, її насипали і на вози. Навколо возів робилася мережа окопів, з'єднаних ходами сполучень, "вовчі ями" та ін.

Захисні функції табору з возів були настільки високі, що вони зводили нанівець кількісну перевагу ворога.

Кіннота у козаків була менш чисельною, ніж піхота. Перші кінні сотні в запорожців з'явилися тільки після 1576 р. У той час, коли в Західній Європі та Польщі в останній чверті XVI ст. зникло лицарство і з'явилася кавалерія, українські землі опинилися поза цим процесом. Тому запорозька кіннота, як і кавалерійські полки реєстрових козаків, залишалася слабкою і малочисельною. Саме відсутність сильних кінних загонів зумовила поразку козацьких воєн 1591-1638 рр.

Один із куренів на Запорозькій Січі складався з пластунів-розвідників. Козаки куреня були призначені для виконання особливих завдань: розвідувально-дозорна служба, розвідка, агентурна робота на ворожій території, збирання інформації військово-дипломатичного характеру, проведення диверсій тощо.

Членом пластунського куреня міг стати будь-хто за умови проходження іспиту та одностайного схвалення кандидатури відкритим голосуванням усіх членів громади. Декого (приміром сиріт) готували до такої служби з дитинства.

Тогочасні умови, в яких проходили бойові дії козаків, вимагали від пластунів широкого застосування всіляких хитрощів. При цьому велике значення надавалося дезінформації ворога щодо стану і намірів козацького війська. Наприклад, невеликі загоони вершників часто імітували відхід головних сил, а посаджені на коні опудала створювали враження багаточисельної кінноти. Розкладені додаткові ватри імітували нічні табори козаків, які насправді перебували в іншому місті.

Козаки вміло застосовували різні форми маскуваня. Для диверсійної роботи на мілководді вони годинами перебували під водою, дихаючи через очеретину. Вбрання козака було надзвичайно зручним для ведення рукопашного бою. Широкі шаровари прикривали

спрямованість рухів ніг. Пояс, кілька разів обкручений навколо тіла, певною мірою захищав від ушкоджень внутрішні органи. Висока бараняча шапка могла послабити удар у голову. Розвідники добре опанували всі види зброї, але віддавали перевагу нечутким пострілам із лука, захальявним ножам, турецьким ятаганам, келепам (бойовим молотам), комбінованій зброї (перначам або кийкам з вгвинченими кинджалами) тощо. Для залякування і відвернення уваги ворога застосовувалися саморобні пристрої, які могли послідовно вибухати. Багатоетнічний склад козацтва сприяв акумуляції в ході підготовки пластунів кращих надбань як власної фізичної культури, так і елементів різних систем, зокрема двобою тюркських народів, народів Кавказу, російської боротьби. Існує гіпотеза, що танець гопак є стилізованою формою комплексу прийомів козацького двобою без застосування зброї.

Учитель Широко відомі морські походи козаків, що відбувалися, як правило, в липні. На весельних судах, що звалися "чайками" (байдаками) і вміщували по 50-80 козаків зі зброєю, кілька гармат, вони досягали турецьких берегів.

Боплан так описує морський бій: "Якщо козаки зустрінуть на дорозі які-небудь галери або інші судна, вони переслідують їх, атакують і беруть приступом. За заданим сигналом козаки з усіх сил налягають на весла, щоб швидше досягти ворожих кораблів, тим часом, як половина козаків тримається готовою до бою і тільки чекає абордажу, щоб увірватись на корабель, екіпаж якого буває дуже вражений несподіванкою, бачачи себе атакованим 80 або 100 суднами, з яких валить на корабель маса озброєних людей і в одну мить захоплює його".

Під час морських походів на татар і турків силу козацьких ударів відчували міста Азов і Кафа, Ізмаїл, Акерман, Варна, Синоп, Трапезунд. Навіть "самому Царгороду (Стамбулу) давали пороху нюхати". Морські походи приносили славу козакам і сприяли піднесенню їхнього авторитету в європейському світі, що свідчило про те, що Україна в особі козацтва створила окрему військову і політичну силу, яка об'єктивно відіграла прогресивну роль, гальмуючи турецько-татарську експансію, зменшуючи її масштаби та інтенсивність. В той самий час треба відзначити, що не кожен похід козаків був війною за віру чи потребою визволити побратимів. Оскільки Запорізька Січ не мала міцної економічної основи, то частина походів носила утилітарний характер і зводилася до пограбування.

Військовий історик Крім повсякденного навчання, козаки гарнізону Січі несли почергово прикордонну службу. Метою прикордонної, або сторожової, служби було своєчасно виявити наближення татар і попередити про це Запорозьке Військо та населення міст і сіл України. Для цього не тільки на кордонах запорозьких земель, а й по всій їх території та вздовж русла Дніпра була створена мережа сторожових форпостів. Кожен форпост мав редут, тобто замкнуте польове земляне укріплення для самооборони, житло для козаків та стайню для коней. З форпосту почергово розсилалися розвідувальні роз'їзди (бекети), які вели розвідку в призначеному для цього районі. Для спостереження за місцевістю козаки використовували старовинні скіфські могили, а також насипали свої. Поважаючи минувшину і своїх предків, козаки ніколи не дозволяли собі ніяких земляних порушень на старовинних могилах.

Тільки на насипаних своїми руками узвишсях вони робили редуги та інші споруди.

У козацького роз'їзду було правило - виїздити на могилу для проведення спостереження за місцевістю тільки одному вершникові. Це було паролем для інших козацьких роз'їздів, бо татари виїздили на могилу всім підрозділом.

Для передачі інформації про наближення чи напад татар використовувалась звукова (постріл з рушниць або гармати) та візуальна (дим, полум'я) сигналізація.

Для цієї мети біля кожного форпосту та в інших підвищених місцях ладналися сигнальні вогняно-димові споруди, які називалися фігурами. Біля фігури будувалась вишка, на якій почергово чатували козаки-спостерігачі. Як тільки розвідувальний роз'їзд або спостерігачі на вишках виявляли появу ворога, негайно запалювалась найближча фігура, вогонь і дим від неї відразу помічали на сусідніх вишках і теж підпалювали свої фігури.

Через деякий час палали фігури вже біля Січі та біля південних міст і сіл України. Подавали свій голос січові гармати, заклично звучали козацькі сурми, шикувались козацькі підрозділи для відсічі нападникам.

Вчитель Розповідають про особливе мистецтво ухиляння від куль...

Військовий історик Ця техніка під час Першої та Другої світових воєн була відомою як “козацьке мистецтво хитання маятника”. До речі, разом із знаменитим пересуванням по-пластунськи вона увійшла в арсенали загонів спеціального призначення багатьох армій світу. Це знаменита техніка “гойдків” — погойдувань тіла вперед, назад і в сторони, коли вага за рахунок інерції руху тіла плавно переноситься то вправо, то вліво. Крім уміння ухилитися від куль, вона дозволяє використати в бою енергію та силу супротивника та різко збільшувати силу і швидкість ударів.

Вчитель Сьогодні у дослідників бойових мистецтв побутує думка, що гопак, повзунець не просто танці, а вид бойового мистецтва козаків. Що з цього приводу думає експерт з бойових мистецтв?

Експерт з єдиноборств Козаки володіли кількома видами бойових мистецтв. До наших днів дійшли згадки про них: “спас”, “хрест”, “гайдок”, але суть їх практично втрачена. Відомо лише, що зокрема гайдок був поширений серед пластунів.

Олекса Стороженко у своєму “Марко Проклятому”, написаному на основі козацьких переказів, подає такий опис застосування бойового гопака, зокрема рукопашного бою козака-характерника: “Пан Підпальський натягнув мотузку і став зав'язувати. Не встиг він удруге завузлити, як з листя просунулась здорова рука і вхопила його за чуб; блиснув кинжал — і оком не змигнуть, як разом з обезголовленим трупом звалився з дуба чоловік у чорному кобеняку і татарській кучмі. Не доторкуючись ще до землі, він одною рукою затопив патера по тім'ї, а другою жовніра у висок так, що обидва попадали мертві”.

Ясна річ, що виконання таких прийомів вимагало неабиякої майстерності. Саме цьому й навчав бойовий гопак, котрий був своєрідним козацьким ушу. Але за своєю ефективністю він перевищував ушу та інші східні бойові мистецтва.

Погодьтеся, щоб лише станцювати древній козацький танець гопак, необхідно вміти чимало, що виходить за рамки традиційних східних єдиноборств. А виконання пісні під час танцю ускладнює вправи і разом з тим ефективно тренує дихальний апарат і витривалість воїна.

Поєднуючи бойові вправи й танці з піснями, наші предки чудово знали, що роблять. Іноземці, описуючи побут козаків, зазначали, що вони цілими днями тільки співають та танцюють, а потім, в один голос, дивувалися їхній надлюдській силі, витривалості й неймовірним подвигам у бою. Спробували б вони так проспівати та потанцювати — зрозуміли б, звідки сила береться. До речі, козаки танцювали при повному озброєнні, з шаблею в кожній руці.

Таким чином танці виконували функції своєрідних тренувань. У гопаку, аркані, метелиці, козачку чітко простежуються зв'язки бойових прийомів, подібних до ката в карате. Дослідник бойової спадщини козацтва львів'янин Володимир Пилат виділяє в гопаку ефективну систему відходів від супротивника, способи боротьби ногами як на землі, так і в повітрі.

Читець Гоп-гоп, гопачок,
Затанцює козачок!
Танець хвацький,
Дуже вправний,
І веселий, і забавний.
На дозвіллі і в поході
Козаку стає в пригоді.
Та не тільки це танок,
А й військовий ще урок.
Це мистецтво звуть отак:
Славний бойовий гопак.

Ольга та Андрій Будугай.

Експерт з єдиноборств “Повзунці”, “тинки”, “розніжка” — це все удари. “Щупак” — удар у стрибку двома ногами вперед, “пістоль” — удар однією ногою у стрибку вбік. Є там і багато рухів для рук, які імітують блоки та удари, особливо із шаблею. Причому від простих рухів козаки йшли до складніших. Так звані “повзунці”, коли козак у присядці, тримаючи в обох руках по шаблі, по чергово викидає вперед ноги і таким чином рухається, спочатку виконували на землі, а потім на барилі, на бочці, яка котиться...

Одними з найкращих майстрів бойового гопака були характерники.

Вчитель До речі, про характерників. Це були представниками особливого, вищого стану козаків, наділені таємними військовими знаннями та посвячені в магичні ритуали та обряди. Чи правда, що це були якісь дияволи та перевертні? Це запитання я задаю психологу. Ми всі чекаємо вичерпної відповіді.

Психолог Дійсно, характерники були представниками особливого, вищого стану козаків, які володіли таємними військовими знаннями та посвячені в магичні ритуали та обряди. Але ритуали ці були нічим іншим як унікальною й надзвичайно складною системою психофізичної підготовки воїнів. Нічого спільного, як твердять часом, з нечистою силою вони не мали. Якщо звичайна людина використовує лише чотири відсотки закладених у неї можливостей психіки, то характерник використовував свої резерви й досягав фантастичних результатів, які дійсно часом можна було сприйняти за чари.

У козаків навіть була своя термінологія: гіпноз вони називали “химорода”. Термін “каверзник” відповідав нашому “фокусник”. Щоб стати характерником, потрібно було пройти складні випробування — кандидат мав переплисти на човні всі Дніпровські пороги, що зробити під час “великої води” було практично неможливо. Та виконуючи неможливе, коли стирається грань між життям і смертю, у людини і проявляються надлюдські здібності.

На Запорозькій Січі школою характерництва був славнозвісний Пластунівський курінь, у якому характерники вишколювали знаменитих козацьких розвідників-пластунів, вчили їх характерництву та унікальним бойовим мистецтвам “Спас” та “Бойовий гопак”, які дозволяли виживати та виходити переможцями з будь-яких ситуацій. До речі, про цей курінь за радянських часів заборонено було навіть згадувати, як і про етимологію слова “пластуні” — самобутню формацію розвідників саме із Запорозької Січі.

Учитель А про філософію життя козаків чого тільки не говорять...

Психолог Козаки сприймали своє військо як велику сім'ю, шанобливо називаючи його “рицарським суспільством”, а свого отамана величали батьком. Життєве кредо втілювалося лозунгом: “Треба працювати, криком дуба не зрубаєш”. Основною цінністю козака була честь. А життя вважали миттєвістю - “раз мати народила, раз і помирати”.

У той час люди добре знали, що кожна людина має своє відповідне призначення в житті, свій хрест. Від того, як він той хрест понесе, залежить подальша доля його роду і народу в цілому.

Читець Христа частинка – хрест натільний,
Що біля серця козака.
Ще доля-хрест – тягар посильний,
Та хрест – прийом із гопака.
Козацький хрест – Сірку пошана –
Могилу лицаря вінча.
Суть козака хрестом надбана,
Хрестом він нечисть зустріча.
Переплелась з хрестом дорога,
Якою йде козак весь час.
Душею линучи до Бога,
Він став легендою для нас!

Ольга та Андрій Будугай.

Учитель І з духовністю у козаченьків усе було гаразд. І почуття гумору вони мали неабияке.

Кому з нас не відома картина Іллі Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану”? Дуже часто саме з нею та хіба що ще з безсмертними повістями Миколи Гоголя асоціюється для багатьох запорозьке козацтво...

Загальновідомо, що основою замислу митця слугував знаменитий “персонаж” того періоду – літературний артефакт, названий “листом запорожців турецькому султану”. Він став нібито відповіддю козаків Січі на реальний письмовий заклик до них турецького султана Мухаммада IV, який вимагав покоритися йому як “владиці усього світу та наміснику Бога на землі”.

Звісно, запорожці за часів Мухаммада славилися своїми хвацькими та зухвалими рейдами проти Османської імперії і заклик сприйняли як особисту образу. Тому й народився славно відомий “Лист...”. Сьогодні для нас не важливо, послання козаків – достовірний історичний факт, чи всього-на-всього міф. Ми схилиємо голови у повазі до мужнього запорозького війська, яке у хвилини найбільшої небезпеки так дотепно кепкувало і глузувало з ворога. Отже козаки – все ж таки – не простаки.

Читець Вагу козацька віра має,
Не продаючись з молотка.
На бій за правду надихає
І юнака, і старика.
Її хранить козацьке серце.
Храм духу маючи в собі.
Вона – до Царства Бога дверці,
Порадниця в гіркій журбі.
Без віри вмерла б Україна,
Погас би в душах Світла сад.
А з нею і лиха година
Отримує духовний лад.

Ольга та Андрій Будугаї.

Учитель

Україна внесла чимало до загальносвітової історії. Щоправда предки зробили в цьому плані дещо більше, ніж сучасники. Але ще не вечір. Хочеться вірити, що Україна ще не сказала своє останнє слово в світовій історії.

Цими словами хочеться закінчити нашу зустріч.

Дякую шановним експертам за участь в обговоренні питання та за змістовні відповіді.

Щодня змінюється панорама життя. Змінюється коло інтересів і прагнень. І будь-яка дрібниця сьогодення не повинна замінити усвідомлення того, що є багатством кожної людини. Не всі ті, хто захоплюється моделюванням, створюватимуть машини; не всі, хто захоплюється спортом, стануть спортсменами; не всі, кому подобається музика, стануть співаками... Але головне – жити чесно. Треба бути розумним і розсудливим, не квапитися із рішеннями та висновками.

Сподіваюся, що з нашого спілкування ви почерпнули для себе щось корисне, станете щирішими і відвертішими. Але я дуже хочу, щоб ви зрозуміли, що ви повинні жити прекрасним, повним надій і сподівань життям.